

Експериментальні дані показують, що для безконфліктного виходу із становища, в якому опинився учень із ЗПР ефективним є порівняння його успіхів з успіхами учнів рівних з ним можливостей. Отже, соціально-психологічна "терапія" учнів із ЗПР має бути спрямована на те, щоб реалізувати їхні потреби в самоствердженні, підвищити їх соціальний статус у класі.

Після того, як учитель визначить психологічний стан учнів із ЗПР, треба скласти програму формування пізнавальної активності для кожного з них. Якщо виявиться нерозвиненим операційний компонент пізнавальної активності (скажімо, узагальнення, порівняння чи систематизація), то вчителю необхідно підготувати такі активізуючі завдання, в основу яких були б покладені саме ці операції. Тут важливо правильно визначити, що найбільше викликає в учня утруднення, і негайно прийти йому на допомогу. Поступово (якщо будуть помітні певні успіхи) він і сам прагнучим до систематизації або узагальнення, причому вже з власної ініціативи і самостійно. Такі операційні компоненти можуть міститися й у запитанні учня, його репліці чи зауваженні - треба тільки уважно вислуховувати його і вчасно відмічати це. Саме тепер може настати етап формування мотиваційного компонента пізнавальної активності - вчитель обов'язково повинен помітити найменший вияв в учня пізнавальної ініціативи та розумової самостійності. Тут конче потрібна похвала, яка стимулюватиме в нього подальшу активність.

Подібні успіхи виявляються в учнів із ЗПР і за умови, коли їх вводять у ситуацію діалогічного спілкування, заохочують до обґрунтування власного погляду, відстоювання своєї позиції, викликають бажання задавати запитання тощо.

Третій етап формування пізнавальної активності - результативного її компонента - ґрунтується на виробленні важливих рис особистості учня - критичності, самостійності, цілеспрямованості, ініціативності і т. п.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дробинская А.О. Школьные трудности нестандартных детей. - М.: Школа-Пресс, 1999. - 144 с.
2. Мар'яненко Л.В. Особливості формування пізнавальної активності у слабовстигаючих старшокласників //Радянська школа, 1991. - №9. - С.39 - 43.
3. Перова М.Н. Обучение элементам физики и химии учащихся вспомогательной школы: Пособие для учителя. - М.: Просвещение, 1969. - 127 с.

УДК 372. 882

І.В. Соловцова

ШЛЯХИ АКТИВІЗАЦІЇ РОЗУМОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ ПРИ ВИВЧЕННІ ОГЛЯДОВИХ ТЕМ НА УРОКАХ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ В 10 КЛАСІ

Однією з найбільш актуальних проблем у сучасній методиці викладання зарубіжної літератури, на розв'язання якої, за твердженням вітчизняних науковців, піде ще не один рік, є винайдення певної методичної конструкції вивчення оглядових тем цього нового шкільного курсу [4, 8]. Вивчення цих тем у старших класах особливо ускладнює те, що на уроках-оглядах багато матеріалу школярам доводиться сприймати на віру, без самостійного дослідження та оцінки, без звернення до художніх творів. Учні на них переважно займаються систематизацією та запам'ятовуванням фактів, а не естетично-оціночною діяльністю [3, 228]. Традиційно на цих уроках учитель віддає перевагу лекційному викладу матеріалу. А "суцільна лекційність не завжди може бути оправданою з погляду ефективності засвоєння учнями знань" [5, 231].

Не заперечуючи ні в якому разі доцільність та ефективність використання при вивченні оглядових тем репродуктивного методу, науковці зауважують, що при правильному

використанні закладеного в оглядових темах потенціалу існує можливість урізноманітнити їх за змістом та формою. Вивчення цих тем, наголошують вчені, повинно організовуватися таким чином, щоб учні не просто механічно сприймали матеріал, а вчилися самостійно мислити, видобувати інформацію з різних джерел, розширювати свій художній світогляд, обмінюватися думками, власними, хоча б і маленькими, художніми відкриттями з однокласниками та вчителем. Серед провідних принципів, на яких має будуватися сучасна методична конструкція вивчення оглядових тем, методистами названі “широке залучення школярів до пошукової роботи, формування в них інтересу до дослідницької діяльності, самостійного видобування інформації; орієнтація учнів не на пасивне засвоєння матеріалу, а на творчу співпрацю, на активне спілкування, обговорення, висловлення власної думки” [4, 8].

Водночас перегляд фахових періодичних видань останніх років переконує, що більшістю практиків, теоретиків навіть не припускається можливість існування будь-якої проблеми винайдення сучасної методичної конструкції вивчення оглядових тем: ними широко пропонуються розробки уроків-лекцій [1]. Отже, винайдення таких методів, прийомів, форм роботи, що сприяли б активізації розумової діяльності учнів при вивченні оглядових тем, є нагальною необхідністю.

При розробленні уроків-оглядів необхідно також мати на увазі, що їх значення у систематичному курсі зарубіжної літератури 9-11 класу надзвичайне: вони допомагають зрозуміти літературу як явище, що змінюється, постійно розвивається. Літературний процес в одному з своїх значень являє собою предмет порівняльно-історичного літературознавства. Тому цілком логічні вимоги методистів про необхідність формування на уроках-оглядах розуміння школярами провідних закономірностей літературного процесу, засвоєння ними елементарної методологічної бази для розуміння особливостей розвитку літератури в певну добу, іншими словами – оволодіння основами провідних методів порівняльно-історичного літературознавства [3, 227-228].

У межах статті лише окреслимо можливості активізації розумової діяльності учнів старших класів при вивченні останньої з оглядових тем у курсі зарубіжної літератури 10 класу – “Оновлення драматургії на межі XIX-XX століть”. Мета її вивчення – висвітлення культурних, історико-літературних передумов (об’єктивних чинників) та визначення головних шляхів оновлення європейської драматургії та театру на межі XIX-XX століть.

Програмою на вивчення цієї теми передбачено дві години. Докладніше висвітлимо досвід організації навчальної діяльності на першому з уроків за цією темою. За браком навчального часу доцільно організувати так пізнавальну діяльність учнів, щоб старшокласники, вже готуючись до уроку, шукаючи самостійно, евристично-дослідницьким шляхом відповіді на запропоновані питання, систематизували та узагальнили певним чином опорні знання або розпочали видобування нової інформації у системі за запропонованою вчителем схемою.

Для виконання цього випереджального домашнього завдання вчитель заздалегідь розподіляє клас на чотири мікрогрупи по 6-8 чоловік з урахуванням індивідуальних особливостей інтелектуального та літературного розвитку учнів, їхніх уподобань, психологічної сумісності. Перша група одержує завдання визначити особливості античної драми (на прикладі “Прометейя закутого” Есхіла), друга – трагедій доби Відродження (“Гамлет” В. Шекспіра), третя – драми доби Просвітництва (“Розбійники” Ф. Шіллера), четверта група вивчає статтю підручника “Основні тенденції розвитку драми кінця XIX- початку XX ст.” [2, 289-296]. Внаслідок співпраці кожна з груп повинна знайти відповіді на запропоновані питання та підготувати доповідь про результати роботи (регламент – до трьох хвилин, кількість доповідачів визначають члени групи).

Питання випереджального домашнього завдання:

1. До зображення чого вважали за необхідне звертатися представники драми визначеного періоду?

2. У чому полягає **сутність конфлікту** їх творів? Хто є **головним героєм** драматичних творів цієї доби, яка особливість **побудови системи образів**?
3. Які з **жанрів** були провідними на той час, чому?
4. Яка з дій переважала у драмі певного періоду: **внутрішня чи зовнішня**?
5. Яким чином вирішувався конфлікт (аналіз характеру фіналу)?
6. Які спільні риси і в чому полягає специфіка творчості кожного з драматургів межі XIX-XX ст.? (Питання для останньої групи).

Кожен з учнів до цього уроку-огляду повинен прочитати також один з творів драматурга-новатора: або Бернарда Шоу, або А. П. Чехова, або Моріса Метерлінка (за власним вибором, погоджуючи його з вчителем).

Перший урок вивчення цієї оглядової теми доцільно розпочати актуалізацією опорних знань. Це забезпечить мотивацію навчальної діяльності учнів на даному уроці, сприятиме систематизації наприкінці навчального року набутих у шкільному курсі зарубіжної літератури знань, поглибленню розуміння деяких закономірностей літературного процесу: висвітлить об'єктивні чинники виникнення "нової драми", розкриє певні закономірності, специфіку оновлення жанрової системи та топіки¹¹ одного з літературних родів, зокрема драми.

Розпочати активізацію опорних знань вважаємо за доцільне із запитання, яке звернене до всього класу: "Твори якого з літературних родів переважно аналізувалися на уроках літератури в 10 класі?"

Відповідь на це питання повинна підвести до висновку, що в літературі XIX століття провідне місце посів роман, епічні жанри, що особливого розвитку та розквіту зазнав зокрема реалістичний роман. Пригадування учнями визначальних принципів реалізму (зображення типової особистості в типових обставинах, її детермінованість соціально-суспільним середовищем) підводить старшокласників до розуміння, що розвиток драми на той час був ускладнений відсутністю можливості втілити буденне та типове у традиційно побудованому драматичному творі.

Водночас школярі згадують, що з середини XIX століття в ліриці розпочався інтенсивний пошук нових форм відтворення глибин індивідуального та неповторного світовідчуття особистості (зародження модернізму). Коментар учителя забезпечує розуміння учнями того, що всі художні відкриття та досягнення в епосі та ліриці були зумовлені суттєвими зрушеннями у свідомості людини протягом XVIII-XIX ст. Ці ж зрушення стали поштовхом для пошуку нового змісту та форми творів, призначених для сценічного втілення, а художні знахідки в епосі та ліриці були творчо засвоєні та згодом використані драматургами. Розповідь учителя повинна попередити такий суттєвий недолік у формуванні поняття про закономірності літературного процесу як нерозуміння значення впливу художніх відкриттів у будь-якому з літературних родів на оновлення інших, у даному випадку – досягнень новаторів в епосі та ліриці на розвиток драми.

Після повідомлення теми, мети, задач уроку увагу учнів необхідно зосередити на засвоєнні ще одного з об'єктивних чинників, що обумовив необхідність винайдення митцями порубіжної доби нових шляхів написання творів, призначених для сценічного втілення. Розповіді учителя спрямовуються на якісний приріст знань: оглядові заняття повинні формувати в учнів цілісне уявлення про літературний процес, про специфіку оновлення літературного роду подвійної мистецької природи.

Введення терміну "театральність" (запропонований В.Є.Халізеєвим [6, 103]) дозволить підвести учнів до розуміння, що процес дискредитації звичних та найбільш впливових форм театральності у першу чергу в реальному житті найзначніше відбився у долях драми та сценічного мистецтва, призвів на межі століть до жанрової перебудови: перше

¹ Термін використаний у значенні "універсальна, статична структура", "арсенал усталених художніх форм". одна з констант світової літератури. складова її фонду спадкоємності [7, 357].

місце зайняв жанр драми [6, 94]. Ця інформація повинна висвітлити існування специфічних чинників оновлення драми, пояснити, що “спрямованість на побутову та психологічну відповідність дійсності, яка була характерна для художньої діяльності XIX ст., означала для драматургів виникнення серйозних ускладнень”: вона заперечувала споконвічну відкриту театральність та яскраві театралізовані гіперболи, основоположні риси сценічного та драматичного мистецтва [6, 103].

Повідомлення перших трьох груп забезпечить певну систематизацію знань з історії розвитку драматургії. Остання група учнів, якій пропонується на доповідь до восьми-дев'яти хвилин, повинна пояснити обраний її членами шлях виконання завдання – “презентувати” його. У залежності від того, який з шляхів був обраний, клас вислуховує повідомлення учнів або за персоналіями, або одразу узагальнені повідомлення про типові риси “нової драми” та відомості про специфічні риси стилю кожного з її творців.

Синхронно з виступами представників кожної з груп під керівництвом учителя поступово складається таблиця 1. Вона фіксує на дошці та в учнівських зошитах висновки досліджень кожної з груп. Аналіз таблиці 1 безпосередньо перед підведенням підсумків уроку забезпечує систематизацію опорних знань, усвідомлене засвоєння нового матеріалу шляхом органічного включення його у цю систему, сприяє водночас оволодінню практичними навичками встановлення художніх нововведень завдяки використанню методів порівняння та співставлення.

Таблиця 1

ТЕНДЕНЦІ РОЗВИТКУ СВІТОВОЇ ДРАМАТУРГІЇ

Доба	Зародження античної драми	Відродження	Просвітництво	Межа XIX-XX ст.
Предмет зображення	доля всього людського роду	таємниці світу, його споконвічні закони	трагедія ідеалізованої особистості у спотвореному суспільстві	трагізм повсякденності, духовне життя, зіткнення ідеалів
Головний герой	Боги, міфологічні герої	Королі, принци, головнокомандувачі	зонер поглядів* авра, "просвітлена" обистість	"Звичайна" людина
Система образів	Протагоніст – антагоніст	Велика кількість дійових осіб, що групуються навколо протагоніста та антагоніста за моральними принципами	Позитивний герой – негативний герой, що протиставлені за поглядами на життєві принципи	Відмова від поділу дійових осіб на позитивні та негативні
Конфлікт	міжхарактерний: зіткнення волі двох сильних особистостей	волі особистості протистоять обставини, але вона до останнього намагається їм не скоритися	прагнення посісти певне місце в суспільстві, протистояти суцільній несправедливості дійсності	душевна боротьба через зіткнення природних людських прагнень і нелюдяних законів суспільства
Домінуюча дія	Зовнішня дія	Синтез зовнішньої та внутрішньої дії (зовнішня домінує)	Зовнішня дія домінує	Внутрішня дія
Характер фіналу	Головний герой скинутий у Тартар, але не зламався	Головний герой загинув, але покарав вбивцю	Головний герой засуджує себе сам на страту після загибелі його рідних, супротивника	Остаточне вирішення конфлікту не відбувається – відкритий фінал
Жанр	трагедія	трагедія	трагедія та становлення драми	драма

Записи таблиці переконливо доводять, що драма межі XIX-XX ст. якісно нове явище в історії всесвітньої драматургії: новий тип конфлікту, домінуючою є внутрішня дія, головний герой не є виключною особистістю, система образів виключає поділ героїв на позитивних та негативних (у творчості А. Чехова виключається навіть поділ на головних та другорядних), фінал не змальовує остаточного вирішення конфлікту, ін. словами є відкритим.

Перед узагальненням спостережень учнів за таблицею вважаємо за доцільне присвятити до шести-семи хвилин обговоренню членами перших трьох мікрогруп, чи вдало був обраний шлях дослідження статті підручника останньою з груп, чи достатньо переконливі та обґрунтовані були запропоновані ними висновки. Адже завдяки роботі четвертої групи старшокласники повинні були засвоїти новий матеріал, узгоджуючи теоретичні висновки із власним досвідом читача "нової" драми. Застосування на цьому етапі окремих прийомів інтерактивних методів сприяє активізації інтелектуальної діяльності учнів, розвитку їх творчого мислення, вміння самостійно здобувати інформацію та збагачувати знання, спілкуватися (аргументовано викладати та з розумінням вислуховувати гіпотезу

співрозмовника), розмірковувати, приймати рішення у взаємодії з партнерами – однокласниками та вчителем.

Перший урок закінчується записом та закріпленням знань імен драматургів-новаторів кінця ХІХ-початку ХХ ст., чинників переходу від “старої” драми до “нової” та визначальних особливостей останньої з них: специфіки її конфлікту, системи образів. співвідношення внутрішньої та зовнішньої дії, характеру її фіналу тощо. Ці знання будуть закріплені та поглиблені на другому уроці-огляді за темою “Оновлення драматургії на межі ХІХ-ХХ століть” завдяки засвоєнню учнями художньо-“технологічних” досягнень митців “нової драми” у створенні ремарок, у написанні нетрадиційних монологів та діалогів, що певною мірою є синтезованими.

Вважаємо, що запропонований підхід до організації вивчення конкретної оглядової теми сприятиме активізації розумової діяльності учнів на уроках-оглядах, урізноманітнить їх зміст та форму, забезпечить сприйняття навчального матеріалу старшокласниками шляхом самостійного дослідження.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Градовський А. В. Основні тенденції розвитку драматургії на межі ХІХ-ХХ століть: Урок-лекція // Зарубіжна література в навчальних закладах України. – 2002. - № 4. – С.18-20.
2. Зарубіжна література ХІХ ст. / За ред. О. М. Ніколенко, В. І. Мацапури, Н.В.Хоменко. – К.: Академія, 1999. – 360 с.
3. Методика преподавания литературы / Под ред. З. Я. Рез. – 2-е изд., дораб. – М.: Просвещение, 1985. – 368 с.
4. Ніколенко О. М. Методика вивчення оглядових тем (За програмою 2001 р.): практика, досвід, проблеми. // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. – 2002. - № 9. – С. 6-8.
5. Пасічник Є. А. Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах. – К.: Левіт, 2000. – 384 с.
6. Хализев В. Е. Драма как род литературы. – М.: Изд-во МГУ, 1986. – 260 с.
7. Хализев В. Е. Теория литературы. – 2-е изд. – М.: Высш. шк., 2000. – 398 с.

УДК 372.853

Н.Л. Сосницька

РЕАЛІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНІСНОГО ПІДХОДУ В СУЧАСНИХ ПІДРУЧНИКАХ ФІЗИКИ ДЛЯ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ СЕРЕДНЬОЇ ШКОЛИ

В останнє десятиріччя посилилася увага до розробки фундаментальних проблем теорії і методології педагогічних наук. Це вимагає пошуку нових методів дослідження, тому що складність об'єктів, з якими доводиться мати справу дослідникам, виявилася у великій невідповідності з існуючими підходами до їх дослідження. Творчі пошуки активно ведуться вченими, методистами, вчителями-новаторами.

Завдяки зусиллям учених було розроблено ряд важливих дидактичних концепцій, спрямованих на підвищення якості навчально-пізнавальної роботи в загальноосвітній школі. Своєрідним у цьому плані виявилися теоретичні ідеї і дослідно-експериментальна робота Л. В. Занкова з поглиблення методики розвиваючого навчання. З інших позицій проблему розвиваючого навчання розробляли психологи Н.А. Менчинська й Е.Н. Кабанова-Міллер. Істотним внеском у психолого-педагогічну теорію навчання стали роботи про шляхи стимулювання в учнів мотиваційної сфери у процесі оволодіння знаннями, ідеї П.Я. Гальперіна і Н.Ф. Талізної про формування знань і умінь на основі поетапного формування розумових дій. Широкий відгук учителів одержала розробка питань про формування пізнавальних інтересів в учнів, (Г. І. Щукіна), про проблемність у навчанні (М. І.